

Basomis per trieilius

Dabartiniame lietuviškos kultūros žodyne gana dažnai vartojamas japoniškas žodis *haiku*. Nors tai literatūrinis terminas, apibūdinantis trumpą, trijų eilučių, 17 skiemenų, eilėraštį, tačiau šį žanrą puikiai išnaudoja fotomenininkai (A. Balbieriaus kūryba), kompozitoriai („Kristupo vasaros festivalis“ prasidėjo koncertu „Haiku mirusioms sieloms“, kuriame atliktas anglų kompozitoriaus Carl Jenkins kūrinys „Requiem“ su japonų poezijos tekstais), teatralai ir mokiniai (Klaipėdos moksleivių saviraiškos centro rengtas mokinių poezijos konkursas „Haiku Žalgiriui“). Matyt, haiku poeziją mėgstančių rašyti ir skaityti aktyvumą sužadino „Vilnius – Europos kultūros sostinė“ projekte atsiradęs ir didžiulio populiarumo sulaukęs projektas „Haiku Vilniui“. Dar neišblėsus šio projekto įspūdžiams surengtas kitas labai įdomus haiku renginys – festivalis „Poetinis Druskininkų ruduo 2009“, organizuotas kartu su Pasauline haiku asociacija ir skirtas tik šiam žanrui. Kad lietuviai irgi turi patirtį kurti haiku, akivaizdžiai parodė festivalio metu pristatyta lietuvių poetų šio žanro rinktinė „Vėjo namai“.

Haiku žanrui niekada neabejinga internetinė svetainė „ŽaliaŽolė.lt“, tęsdama haiku konkursų tradiciją, surengė naujas varžytuves – konkursą „Basomis po žolę“. Sveikintinas ir gražus dalykas. Dalyvių skaičiumi, sakyčiau, optimalus. Matyt, todėl, kad griežtos konkurso sąlygos, o gal ir ankstesnė rašymo patirtis atbaidė dalį autorių. Perskaičius visus į konkursą atsiųstus tekstus galima teigti, kad visi autoriai labai myli gamtą, t.y. gamtos tematika sudaro daugiau nei 95% visų tekstų. Tai idealiai atitinka tikrojo haiku dvasią, nes japoniškųjų haiku esmė – per gamtos objektą parodyti žmogaus ir jį supančios visatos vienovę. Gamta yra ta ašis, aplink kurią ČIA ir DABAR sukasi žmogaus gyvenimas. Taigi, kas vyksta ČIA ir DABAR?

Dabar čia vasara, nes beveik visi tekstai kalba apie vasarą. Pagal klasikinę haiku tradiciją tekste turi būti sezoninis žodis, nurodantis, apie kokį metų laiką kalbama, arba pats tekstas turi akivaizdžiai apie jį kalbėti. Iš pateiktų tekstų būtų galima sudaryti gana nemažą lietuviškų sezoninių žodžių, apibūdinančių vasarą, žodynėlį. Populiariausi žodžiai būtų „rasa“, „smilga“, „kopos“, „papartis“, „pienė“, „basa (basom)“. Smagu pastebėti, kad autoriai stengiasi tekstus kurti čia šią akimirką, nesistengia svajoti, filosofuoti, primesti savo nuomonės ar požiūrio. Kadangi konkursas prasidėjo beveik kartu su kalendorinės vasaros pradžia, tekstų kūrėjai kaip metraštininkai sekėlaiko slinkti. Aiškiai apibūdinama vasaros pradžia su prisiminimais apie seniai nužydėjusias alyvas: „Į lango rėmus/ dangaus dugnas alyvom/ kvepėti atėjo“ (Cieksas Žalbungis); jos piką trumpiausiomis Joninių naktimis: „ežero bangoj/ atspindys nakties gaisro/ Joninių laužas“ (Dangė); pagrindinius kaimo žmogaus rūpesčius – „Per lauką basom/ Ražienos padus bado/ Ruginė duona“ (Medis) ir nenumaldomai artėjančią vasaros dienų pabaigą: „Dangumi akys/ Gervijų virtines seka/ Šešėliai žemėj“ (Medis). Apie pavasarį, rudenį ir žiemą yra tik vienas kitas trieilis. Keletas tekstų neturi sezoninio žodžio, neminimas metų laikas. Vieni jų universalūs, tinkantys bet kokiam metų laikui ir fiksuojantys daugiau asmeninį pojūtį nei siekiantys parodyti kokį išskirtinį peizažą ar įvykių pasekmes: „Ankstyvas rytas/ Už miško saulė kyla/ Klausausi tylos“ (Virgutė). Tokį tekstą klausytojas (skaitytojas) gali prisitaikyti prie konkrečios savo patirties ir reflektuoti ištais prisiminimų bei jausmų grandines. Kiti tekstai nuo universalumo nušoka į religinių vaizdinių lygmenį, kuris yra gana paslaptingas ir nesuprantamas, bet kuria pagarbos ir vidinės rimties ieškojimo atmosferą: „tavo atvaizdas/ išganytojo sode/ meldžiasi dienai“ (Klevas).

Labai svarbu, kad haiku tekste būtų dvi temos, du atskiri, tarpusavyje kontrastuojantys lygmenys, vienas kitą išryškinantys, papildantys. Tai, kas yra tarp jų, skaitytojui (klausytojui) neturi būti rodoma. Jis pats turi pajusti, tarsi vidiniu žvilgsniu pamatyti tas sąsajas, kurias poetas užkoduoja už pauzės. Susitvarkyti su šia užduotimi, iššūkiu pavyksta ne visiems, bet gražių bandymų yra: „močiutės akys/ palergonijos žieduos./ šventasis sodas“ (Nuotaika) arba „Sidabro lietus/ Rugsėjūčio tamsią naktį./ Lempties posūkis“ (Rimipimi). Teoriškai šie du lygmenys įvardijami fraze – dvi trieilio eilutės, kuriose aiškiai, paprastai ir suprantamai piešiama situacija, peizažas, įvykis, kalbama apie žmogui aktualius žemiškus dalykus. Tai iki kaulų smegenų pažįstama, kartais nuobodi, nuvalkiota, neaktuali, erzinanti aplinka. Frazė tarsi įžemina ČIA ir DABAR. Fragmentas – tai, kas amžina, tolima, nepasiekiamo. Kas įduria netikėtumo adata, sužadina mintį, priverčia

suklusti. Iš pradžių tarsi sujaukia frazės užliūliuotą sklandžios minties eigą, o po patirto suvoki – tai tiesa, tai tikrovė. Konkurse “Basomis per žolę” labai daug tekstų, sudarytų iš trijų fragmentų. Kiekvieną jų paėmus atskirai pastebime gana galias autorių įžvalgas, netikėtus minties vingius, vaizdo transformacijas, bet sudėjus į trieilį jie apsunkena minties erdvę, haiku tarsi nugramzdina, suprimityvina: “Guliu pajūry./ Atbangavo ramybė./ Sąmonė skęsta.” (Herbera). Įdomesnių, ieškojimu grįstų fragmentų sukūrė IM (“pražilo vyšnios”), Sinonis (“auga šešėlis”), Kiaukiau (“kelmo kepurė”), Cieksas Žalbungis (“svirpiančios naktys”), Juozapava (“smilgų aksomas”).

Kurti frazes sekėsi daug geriau. Čia daugiau laisvės vaizduotei, polėkiui, galima į šalį padėti kruopštumą. Atsiranda emocijos, galima įvairiais rakursais kaitaloti žvilgsnį, stumdyti jį į horizontalius ir vertikalius kraštutinumus – “kriauklėje jūra/ savo maldą paslėpė” (Barabas), “brenda garstyčių žiedais/ liūdesio aidas” (Anastazija), “virš vėtrungės šešėlio/ vasara baigės” (Lyalya), “vandens vėyje/ jūržolės prausia žuvis” (Barabas), “mėnulio šviesoje/ užgrojo tango svirplys” (Žvaigždė). Klasikiniai haiku reikalauja būti perskaityti kaip aiškus vientisas sakiny, kuriame žodžių tvarka būtų stilistiškai taisyklinga. To reikalauja tiek frazė, tiek fragmentas. Haiku tekstas neturėtų išsiskirti iš kasdienio kalbėjimo. Kai kurių autorių pateiktuose tekstuose galima pastebėti dirbtinį žodžių dėliojimą sakinyje, matyt, tam, kad atitiktų skiemenų skaičių. Kiti autoriai tiesiog nesunitvarkė su elementaria lietuvių kalbos gramatika – minčių ir vaizdų užuominos geros, bet nesuderinti linksniai ar skaičiai gerus darbus verčia niekais.

Konkurso sąlygos nurodo, kad svarbiausia yra momento originalumas bei vaizdingumas, netikėtumo efektas bei minties ar emocijos poveikumas. Didžiausią vertę tekstui vis dėlto teikia netikėtumas. Per jį veikiamos mūsų mintys ir emocijos. Vieni netikėtumai gali būti aiškūs, iškelti į paviršių, akivaizdžiai matomi ir mintis bei jausmus užgriūnantys tarsi viską naikinanti lavina. Bet tai dažniausiai susiję su paviršiniu suvokimu, tam tikru horizontalumu. Netikėtumas turi ateiti per paprastumą. Yra kasdieniška parašytų (pasakytų) tekstų, kurie tarsi nejučia įstringa į atmintį. Juos nevalingai norisi kartoti, jie įkibę į atmintį ir kartkartėmis pertraukia mūsų minčių srautą. Tačiau tai yra individualu – bet kuris skaitytojas pabraidžiojęs “Basomis po žolę” tikrai suras sąvąją haiku. Už netikėtumo slepiasi originalumas. Netikėtumas sukrečia. Juk plyšys sienoje ar įtrūkis vazoje atsiranda ne ten, kur norime mes, bet ten, kur nori Gamta. Prieš keletą metų Klaipėdos menininkai buvo surengę akciją, kurios metu žmones kvietė atnešti dėmėtus rūbus. Jų buvo sunėšta nemažai, tačiau tik vien kita netikėtai atsiradusi dėmė rūbą pavertė gražesniu ir origanelesniu nei jis buvo. Taip pat atsitinka ir su trieiliais – ne visi tekstai ir ne visada gali būti panaudoti. Panaudoti plačiąją prasme.

Vaizdingumas yra efemeriška sąvoka, šiek tiek panaši į senas nuotraukas. Kada fotografuoji, atrodo gražu. Po metų – tai tik prisiminimas. Vaizdas lieka, bet spalvos, potėpiai, šešėliai nublinksta. Haiku savybė – minimalizuoti, sutraukti, susiaurinti, atmesti tai, ko per daug. Tai žodžio štrichas. Štrichų negali būti daug, nes tarp daugumos dingsta svarbiausias. Štrichas turi būti vienas, bet emociškai stiprus, į(si)rėžiantis. Kartais tekste tai atstoja tik vienas žodis. Pakeisk jį kitu – ir vaizdas dings: “Mėnulis tirpsta/ Debesų pataluose - / Pradeda švisti“ (Liepa). Trieilio struktūra apibrėžia jo grafinę formą, o žodžiai kaip štrichai sueskizuoja mus supančią aplinką. Eskizuose paprastai nebūna tikslumo ir detalių, viską sukuria mūsų vaizduotė. Haiku tekstų siekiamybė, kad žodis frazėje bei fragmente atvertų kuo daugiau kultūrinių erdvių, ištrauktų iš sąmonės patyriminius vaizdinius. Tokie tekstai gali būti poetiškai ne visai gražūs, bet filosofškai gilūs: „angies išnarom/ pasipuošė samanos/ kalėdos negreit“ (Lyalya). Trieilis grįstas antipodo principu, kurį naudojo garsūs haiku meistrai. Pirmasis antipodas – „vasara – žiema“. Frazėje kuriamas vasaros miško vaizdas, kuriame svarbiausia yra samanos. Autorius samanų pataluose, matyt, ieško miško uogų ar grybų, kurie bus panaudoti ruošti kalėdiniam patiekalams šaltą žiemos vakarą. Veiksmai, kurie atliekami čia ir dabar, yra nulemti ateities, kuri tikrai bus, tik nežinia, ar autorius jos sulauks (fragmentas „kalėdos negreit“). Nežinomybę įprasmina kitas antipodas – „pavojus, baimė – džiaugsmas, linksmybė“. Pavojų ir baimę neša angis – nuodingiausia mūsų miškų gyvatė. Tai ji išpuošė samanas savo odos išnara tarsi sakydama autoriui būti nuolat budriam, atidžiam, koncentruotam, nes mirtinas įgėlimas gali kirsti iš už bet kokio puikaus samanų kupstelio. Nereikia jokių globalių katastrofų, vienas vos juntamas dūris ir žmogaus nėra. Jeigu viskas gerai – mūsų

laukia džiaugsmas ir linksmybės ne tik per Kalėdas, bet grįžus namo pilnomis pintinėmis. Kaip pastebėjote, šiame trieilyje meistriškai žaidžiama priešybių vienybės ryšiais tarp fragmento ir frazės bei subtiliai atskleidžiamas žmogaus buvimo trapumas ir laikinumas.

Keletas autorių konkursui pateikė tekstų, kuriuose grįžo prie haiku ištakų, kada trieiliais buvo juokiamasi iš mus supančio gyvenimo. Tokie trieiliai vadinami *senryu*. Paprastai jie neturi sezoninio žodžio, o tik pašiepia žmonių silpnybes bei ydas. „Žalias lietuvis/ Hai, deklamuoja hokku/ Kuku gegutė“ (Kiaukiau), „Liejasi dainos/ Nuo alučio bokalo/ Namolio basom“ (Medis).

Konkurse „Basomis po žolę“ daugelis autorių braidė tikrai ne basi – matyti, kad minimalistinis žanras nėra kliūtis, kad kūrėjai turi savo individualų žvilgsnį į pasaulį. Vieniems jį dar reikėtų aštrinti, kitiems – siaurinti, dar kitiems - atidžiau rinkti žodžius, ieškoti naujų temų, pasikapstyti nuojautų, potyrių ar filosofinių išvalgų brūzgynuose.

Vytautas Dumčius
Lietuvos rašytojų sąjungos savaitraštis Literatūra ir menas 2010-09-10 Nr. 3297